

Kim Esmark, Lars Hermanson, Hans Jacob Orning & Helle Vogt (red.), *Disputing strategies in medieval Scandinavia* (Leiden: Brill 2013). 371 s.

Sju nordiska forskare och tre utomnordiska har gett ut en bok som belyser konflikter och konfliktlösning i Norden under medeltiden. Bidragsgivarnas undersökningar bygger i de flesta fall på källmaterial producerat under 1200-talet. I förhållande till äldre, politisk historia bidrar denna antologi med nya synsätt och nya undersökningsmetoder.

Boken är indelad i tre delar. Grunden för indelningen av de två första är källmaterialet. I del I bygger alla bidrag på så kallade berättande källor, medan del II bygger på klassiskt medeltida diplommaterial. Del III består av de tre utomnordiska bidragen författade av historikerna Stephen D. White och Gerd Althoff samt rättshistorikern John Hudson. Den sistnämnde kommenterar några av de nordiska forskarnas bidrag i antologin, men tillför liksom de andra två också nya vinklingar på konfliktforskning och forskning om tvister, och är väl värda att läsa. De utomnordiska forskarna tillhör en äldre generation än de nordiska och har fungerat som starka inspirationskällor för dem. I det följande kommer endast de nordiska bidragen att recenserars.

I inledningen till boken ger Hans Jacob Orning och Kim Esmark en informativ historiografisk beskrivning av konflikter och var i denna konfliktforskning Skandinavien befinner sig samt vilka utmaningar forskarna står inför idag. Orning och Esmark viker också ett avsnitt i inledningen till boken för att propagera för att studera källor som kvarlevor, som avspeglingar av tillkomsttidens normer och värderingar, oavsett källtyp. I ett svenskt perspektiv är det att slå in öppna dörrar. Dessa dörrar har varit öppna åtminstone sedan 1990-talet framförallt som en följd av att den tvärvetenskapliga genusforskning som bedrevs på 1970- och 1980-talen fått sådan genomslagskraft vid flera svenska universitet. Dessa äldre forskare studerade både så kallat berättande material som så kallade kvarlevor för att

blottlägga attityder och normer i förhållande till genus, det vill säga att de studerade kvarleveaspekter i källorna. Sedan dess är man allmänt försiktigare i metoddebatten med att dela in materialet i kvarlevor och berättande källor. I stället talar man om att alla typer av källor innehåller information av kvarlevekaraktär respektive innehåller berättande aspekter.

Begreppet konflikt uppfattas brett. I det inbegrips alla sociala spänningar mellan människor i ett samhälle samt på vilka sätt dessa konflikter löstes. Därmed studeras hela processen från de handlingar som utlöste konflikten och de handlingsval parterna stod inför under konflikten samt hur konflikten bilades. Vilka fora använde sig parterna av? Skedde det inom eller utanför rättssystemet? I vilka situationer löste parterna det på egen hand? När tillkallades medlare och på vems inrådan? När gick man ut i fejd och när räckte det med att hota om våld? I vilka typer av konflikter hänvisade parterna till kontrakt eller lagstiftning? Vilka underliggande normer om konfliktlösning fanns i det medeltida samhället?

Artiklarna i del I är författade av Hans Jacob Orning, Auður Magnúsdóttir och Lars Hermanson. Deras undersökningar är genomgående nyanserade och väl genomförda. De behandlar politiska maktanspråk i olika perspektiv under en period då vi i Norden har färre nedslag av klassiskt källmaterial än de stora länderna i Europa. Först ut är Orning som i sin artikel polemiserar mot norska forskare som betecknat perioden 1030–1157 kaotisk. Rivaliserande tronpretendenter drabbade samman i öppna konflikter med mycket våld eller hot om våld. Orning visar med väl underbyggda exempel att konflikterna i ett sådant samhälle styrdes av regler och handlingsmönster som måste följas, och att själva utgången av konflikterna upprätthöll den sociala ordningen. Det fanns således ett fungerande system för konfliktlösning även innan det som ibland kallas för inbördeskrigen bröt ut i mitten på 1100-talet. I artikeln finns många intressanta iakttagelser och resonemang och polemiker mot tidigare forskning.

I själva verket bidrar hans artikel i mina ögon främst till att belysa 1100-talets mitt. Emellertid är Ornings ambition att verkligen belysa perioden 1030–1157. Den saga han analyserat för att göra det är *Morskinskinna* författad runt 1220. Han använder sig därmed av en källa författad långt senare än den period han vill komma åt. Han försvarar sitt val av källa med att de sociala strukturerna förmodligen var desamma på 1000- som på 1100-talet, att konflikter om ledarskap såg snarlika ut, vilket är en motivering som bara vilar på ett antagande. Orning tillför ytterligare en motivering i vilken han resonerar att författaren till *Morskinskinna* inte kunde ha hittat på den sociopolitiska strukturen åren 1030–1157, även om han eventuellt placerat personer och platser fel. De konfliktlösande mekanismer som Orning förtjänstfullt får fram gällande perioden 1030–1157 stämmer väl med andra

forskares resultat för 1100-talets andra hälft. I själva verket är det kanske just den periodens förhållanden hans källa belyser, men att källproducenten applicerat sin tids syn på konfliktlösning på händelser som ligger mycket längre tillbaka i tiden.

Bilden av *Morskinskinna* som ett verk av sin tid förstärks när jag läser Magnúsdóttirs bidrag som behandlar kvinnans roll i kampen om makten. Hon läser verket som en spegling av förändrade attityder till giftermål och till kvinnans anspråk på arv. När kvinnans anspråk på arv för sig och sitt barn kom att respekteras i slutet av 1100-talet, utgjorde den kvinna som hörde till ett kungahus ett hot mot männen. Dessa måste från och med då finna nya strategier för att bli kvitt det hotet. Magnúsdóttir visar att ett sätt var att gifta bort henne med en man från en lägre stående släkt så att deras gemensamma barns härkomst försvagades i förhållande till den manlige konkurrenten. Kvinnan kunde då inte längre göra anspråk på tronen å sina barns vägnar.

Mansidealet förändrades också under samma period, framförallt var det inte längre eftersträvansvärt att alstra barn med flera kvinnor. Man skulle välja en kvinna från samma sociala skikt. Att låta lusten styra visade på svag karaktär och på att den mannen inte hade de rätta ledaregenskaperna. Därmed måste männen under en mellanperiod välja att antingen ha konkubiner eller att gifta sig. En kombination av de två kunde inte längre förekomma. Barnen måste härstamma från ett legitimt äktenskap. Magnúsdóttir påvisar elegant och övertygande vägen till det monogama äktenskapet och hon uppfattar det som ett av målen för författaren till *Morskinskinna*.

Än mer uppfattar Lars Hermanson författaren till sin källa *Gesta Danorum* som en mycket medveten författare. Saxo inkorporerar till exempel sin tids juridiska framsteg i sitt författarskap och använder sin tids normer och värderingar på äldre händelser, i ett visst, bestämt syfte. Medvetet försvarar han den blivande kung Valdemars väg till tronen, enligt Hermanson. Den strategi som Saxo lägger i Valdemars händer för att upprätthålla makten var att anklaga sina rivaler, tronpretendenterna, för högförräderi. Hermanson menar att hans försvar av Valdemars handlingar gynnade den sittande släkten på tronen.

Konsekvent resonerar Hermanson övertygande i termer av att Saxo framställt de handlande personerna i ett visst syfte. Hermanson faller aldrig för frestelsen att påstå att tronpretendenterna i Saxos berättelse verkligen representerade sig själva och sin samtid. Därmed är skillnaden stor mellan Hermansons och Ornings tolkning av sina källor.

Del II inleds med en informativ presentation av framväxten av jordägo-förhållanden och äganderätten, av skriftfästning av lagar samt av tingen som fungerande domstolar. En internationell publik behöver denna inledning

eftersom de flesta artiklar i denna avdelning handlar om ägotvister. Författarna till inledningen är de danska forskarna Helle Vogt och Kim Esmark. De följer inte att deras presentation utgår från danska förhållanden. De har emellertid Sverige och Norge i åtanke och påstår med rätta att flera fenomen överensstämmer mellan områdena. Förtjänstfullt beskriver de när och på vilket sätt Sverige eller Norge avviker.

I sitt bidrag tycks det för rättshistorikern Vogt viktigt att kunna fastslå hur en tvist avslutades och särskilt att kunna konstatera om upplösningen av konflikten var ett domslut och inte en förlikning utanför domstolen. Frågan är rättshistoriskt relevant men ytterst svår att besvara för 1200-talet, i synnerhet när man som Vogt har ett så ofullständigt material till sitt förfogande. Dessutom är sättet hon kategoriserat materialet på högst oklart.

Bättre ställt är det för Esmark som använder sig av ett rikt källmaterial i vilket Sørø klostrets tvister med sina grannar verkligen kan följas, i de flesta fall under hela processen, som ibland kunde ta många år. Han visar med all önskvärd tydlighet hur parterna i en ägotvist använde sig av en rad fora – såväl personliga överenskommelser mellan parterna, förlikning med hjälp av medlare, som olika offentliga, världsliga domstolar och offentliga, kyrkliga domstolar – samt någon gång även hot om våld. Medeltidsmänniskan utnyttjade flera olika fora under processens gång, vid varje tillfälle valde hon den som hon hoppades eller visste bäst skulle främja hennes sak. Från en och samma process kan det sålunda finnas många skriftliga uppgörelser bevarade. Det är något jag känner igen från det svenska materialet.

Det enda bidrag i antologin som bygger på källmaterial producerat inom det svenska riket är Catharina Anderssons artikel som redogör för gåvans funktion i det svenska samhället. Gåvans funktion tecknas smidigt mot en utomnordisk, internationell fond. Endast på några sidor i slutet av artikeln kommer hon emellertid in på gåvan som konfliktlösare.

Del II avslutas med en fullödig artikel av Lars Ivar Hansen såtillvida att han arbetar utifrån premissen att individerna verkade inom ett accepterat regelsystem (som även var lagfäst), men som parterna också kunde omförhandla och påverka när de upprättade sina giftermålskontrakt. När ägotvister uppstod mellan olika släkter visar Hansen att den argumentation de använde sig av hänvisade till regelverket eller till upprättade avtal. Resultaten är väl underbyggda och han bidrar med viktig kunskap om den växelverkan mellan lag och praktik som styrde senmedeltida människors handlingsmöjligheter.

Antologin gör anspråk på att spegla konfliktlösning i de skandinaviska länderna Norge, Sverige och Danmark. I själva verket behandlas norskt (-isländskt) och danskt material och de nordiska forskare som bidragsgivarna refererar till har också arbetat med danskt eller norskt material. Följaktligen

varken belyses eller refereras till forskare som arbetat med svenskt material om tvister eller om konflikter kring donationer och andra former av gåvor som skapat konflikter, vilket är en brist.

Positivt är att bidragsgivarna har haft gemensamma utgångspunkter och att de tycks ha inspirerats av samma internationellt erkända forskare, att döma av att de alla (utom Hansen) flitigt refererar till dem. I denna antologi får vi intressanta nedslag i hur människor på företrädesvis norskt och danskt område löste sina konflikter.

Stockholms universitet

GABRIELA BJARNE LARSSON

Sigurd Kværndrup & Tommy Olofsson, *Medeltiden i ord och bild: Folkligt och groteskt i nordiska kyrkomålningar och ballader* (Stockholm: Atlantis förlag 2013). 249 s.

Sigurd Kvaerndrup och Tommy Olofsson har onekligen skapat ett intressant och spännande verk. En sökning på nätet ger vid hand lite olika ting. Oftast karakteriseras boken rätt och slätt som ett pionjärverk. Andra framhåller att texterna är svårtillgängliga och akademiska till sin karaktär. Efter att ha läst boken känner jag mig som läsare mitt emellan dessa båda karakteristiska. Att en text är akademisk upplever jag själv ofta som positivt. Pregnansen och exaktheten blir ofta bättre med ett välutvecklat språk än med ett mera utslätat dito. Trots att jag läst etnologi under ledning av Jan Öjvind Swahn och ägnat en del tid åt studier i folkliga ballader, får jag medge, att det tog en icke föraktlig tid att sätta mig in i bokens språkbruk. När detta väl var gjort, underlättade den precisa och konsekventa språkbehandlingen förståelsen av texterna. Men exempelvis de olika bildkretsarna kontra de nio kretsarna i Ingierd Gunnarsdotters balladeska bildvärld, nedtecknade på 1670-talet, fick jag upprepade gånger återkoppla till under läsningens gång. Då var den andra bäraren av den balladeska traditionen, Karen Brahe, från 1560-talet enklare att följa. Om man läser boken i en följd blir naturligtvis inte detta något problem, men hos mig låg boken på nattduksbord, lästes på resa och i väntsalar under några veckor. Därvid är jag nog inte annorlunda än de flesta läsare.

Bokens udda formgivning, hög och smal, ger känslan av att den lätt skall få plats i fickan vid besök i våra medeltida kyrkors spännande och formrika bildvärld. Men för detta är boken för hög och inbindning för tung. Språkdräkten inbjuder inte heller till att ha boken med sig på utflykter i kyrkornas bildvärld. Jag prövade med Karmeliternas kyrka i Helsingör och upplevde